

Список використаних джерел

1. Про державне регулювання видобутку, виробництва і використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння та контроль за операціями з ними : Закон України від 18 листопада 1997 року № 637/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/637/97-%D0%B2%D1%80#Text>.

2. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь : Перун, 2005. VIII, 1728 с. URL: <https://slovnky.me/dict/vts/%D0%B3%D0%B5%D0%BC%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F>.

Шмітько Валентин Вікторович,
старший детектив Національного
антикорупційного бюро України

ОКРЕМІ КРИМІНАЛІСТИЧНО ЗНАЧУЩІ ОЗНАКИ ОСОБИ ПРАВОПОРУШНИКА – ДЕРЖАВНОГО СЛУЖБОВЦЯ, ЯКИЙ ВЧИНЯЄ КОРУПЦІЙНІ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПОВ'ЯЗАНІ З ОДЕРЖАННЯМ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ

Проблеми корупції й надалі залишаються одними з найболючіших тем для українського суспільства та загрозою на шляху демократичних перетворень в Україні, а виняткової актуальності їх дослідження набуває в умовах інтеграції України до Європейського Союзу (далі – ЄС), особливо після надання у 2022 році нашій державі статусу кандидата на вступ в ЄС, коли відкривається нова сторінка в історії на шляху цілеспрямованого руху України до повноправного членства в ЄС, що, в свою чергу, передбачає обов'язкове проведення системи докорінних і послідовних реформ. Одними з найголовніших таких реформ та умов виступають ефективне запобігання і реальна протидія будь-яким корупційним проявам, швидке та об'єктивне розслідування корупційних кримінальних правопорушень, невідворотність покарання за їх вчинення для винних осіб, у першу чергу, чиновників усіх рівнів у органах державної влади та на державній службі загалом.

У цьому контексті невтішними є дані міжнародних антикорупційних рейтингів і національних звітів протидії корупції в Україні. Так, індекси сприйняття корупції міжнародної організації Transparency International (Corruption Perceptions Index, далі – CPI) останніх десятиліть вказують на стабільно високий рівень корупції у нашій державі. Зокрема, у рейтингу CPI 2021 Україна серед 180 країн світу зайняла 122 місце (для порівняння – на одному рівні з такими африканськими державами, як Есватіні (Свазіленд), Замбія, Непал, Єгипет, тощо) [1; 2]. Така вкрай незадовільна ситуація для України протягом десятків років щодо рівня корупції, її небезпека для всього суспільства та держави в цілому зумовлює потужний науковий інтерес, активізації досліджень з боку вчених та практиків.

Важливою складовою наукового пошуку в сфері криміналістичного забезпечення розслідування злочинів корупційної спрямованості є вирішення багатогранної проблеми з формування теоретичних основ і науково-практичних рекомендацій з криміналістичного дослідження особи злочинця (правопорушника), у тому числі державного службовця-корупціонера. Така проблема також пов'язана з побудовою комплексної криміналістичної методики – методики розслідування злочинів корупційної спрямованості (корупційних злочинів і злочинів, пов'язаних з корупцією), та системи ускладнених (родових, міжродових) і простих (видових, підвидових) методик розслідування [3, с. 92–94].

Поряд з цим, враховуючи, що особа правопорушника (зокрема, державного службовця-корупціонера) є одним із центральних елементів криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень (у т.ч. корупційних), а суб'єктивна сторона є одним із основних елементів складу таких правопорушень, важливим та актуальним у контексті наукового пошуку ефективних інструментів боротьби з корупцією, успішного виявлення, попередження та якісного досудового розслідування є ґрунтовне дослідження криміналістичної характеристики особи правопорушника-держслужбовця, який вчиняє корупційні кримінальні правопорушення, пов'язані з одержанням неправомірної вигоди (які займають серед них найбільшу частку), з детальним аналізом криміналістичних ознак такої особи, в т.ч. серед них і психологічних, таких як, мотив кримінально протиправної поведінки, мета, мотивація тощо.

Слід зазначити, що у теорії криміналістики зусиллями науковців протягом ХХ–ХХІ століть розроблено декілька напрямів криміналістичного дослідження особи злочинця (правопорушника), при цьому в сучасний період у межах криміналістичної характеристики домінує підхід до вивчення такої особи як носія різних специфічних індивідуальних властивостей, у т.ч. психологічних складників, притаманних особистості, яка вчиняє конкретне кримінальне правопорушення. Його суть полягає у виявленні закономірних зв'язків між особливостями кримінального правопорушення та певними ознаками суб'єкта злочину, які, при успішних результатах виконання своїх завдань правоохоронними органами, проявляються у прогнозованих, передбачуваних слідством відповідних способів підготовки та вчинення винною особою кримінального правопорушення, у залишенні типових слідів учинення, які надалі можуть бути відшукані, вилучені, незважаючи на ретельне «замітання слідів», а так само на абсолютне приховування взагалі будь-яких відомостей про його вчинення.

Досягти на цьому поприщі результатів можливо в тому числі завдяки всебічному та швидкому встановленню зазначених закономірностей через призму того, що властивості будь-якої особистості залишають певний характерний відбиток на криміналістично релевантних ознаках кримінального правопорушення, а

характер такого правопорушення визначається такими ж властивостями, які повинні бути досконало досліджені. В цьому контексті криміналістичну характеристику особи правопорушника розглядають як цілісну систему даних про особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, яка охоплює кримінально-правову, соціально-демографічну та психологічну характеристику цієї особи, а її якісна «наповненість» сприяє ефективному викриттю правопорушника, збиранню достатніх доказів для подальшого притягнення до кримінальної відповідальності особи і доведення її вини в суді.

Разом з тим, незважаючи на те, що питання криміналістичної характеристики особи правопорушника-державного службовця, який вчиняє корупційні кримінальні правопорушення, пов'язані з одержанням неправомірної вигоди, а так само криміналістично значущі ознаки такої особи, серед них і психологічні, мають важливе науково-практичне значення, однак на сьогодні ця проблематика й досі залишається ґрунтовно не дослідженою та без системної уваги з боку вчених наук кримінального циклу, юридичної психології.

Водночас криміналістична характеристика особи правопорушника-держслужбовця аналізованої групи корупційних кримінальних правопорушень проявляється у двох аспектах – психологічному та функціональному. Психологічний компонент дає можливість визначити суб'єктивну сторону таких складів злочинів, зокрема його цільову й мотиваційну сферу, натомість функціональний складник сприяє з'ясуванню всього механізму одержання неправомірної вигоди, способів та інших важливих обставин об'єктивного характеру, виходячи із того, що суб'єкт одержання неправомірної вигоди (правопорушник-держслужбовець) обов'язково наділений відповідним правовим статусом, виступаючи службовою особою.

У цьому контексті можна виділити такі криміналістично релевантні ознаки особи правопорушника-державного службовця, який вчиняє корупційні кримінальні правопорушення, пов'язані з одержанням неправомірної вигоди: наявність в особи чітко визначеного правового статусу державного службовця (службової особи); встановлення на рівні нормативно-правових актів системи прав та обов'язків такої особи у відповідній сфері державної служби, коли прийняття тих чи інших рішень, вчинення дій відбувається в межах її повноважень, хоча і внаслідок корупційних домовленостей, у т.ч. щодо отримання неправомірної вигоди; закріплення у законодавстві відповідальності за корупційні кримінальні правопорушення, зокрема пов'язаних з одержанням неправомірної вигоди тощо.

Під час криміналістичного дослідження особи правопорушника-державного службовця, який вчиняє корупційні кримінальні правопорушення, пов'язані з одержанням неправомірної вигоди, здійснюючи класифікацію основних типів такої особи за рівнем та стійкістю корупційної спрямованості виокремлюють системний і ситуативний типи з відмінними характеристиками.

Так, для представника системного типу правопорушника-корупціонера державного службовця властиві такі загальні риси: формування його особистості відбувається шляхом сприйняття ідеї про культ грошей, збагачення будь-якими способами, в т.ч. шляхом вчинення корупційних діянь, свідомо ігноруючи прийняті у державі та суспільстві правові й соціальні норми; свої корисливі, індивідуально-егоїстичні спонукання державний службовець всіляко заохочує, а не стримує; домінування егоїзму та особистого успіху в таких осіб породжує продажність, цинізм, безвідповідальність, заздрість, кар'єризм, всездозволеність, розрахунок і обережність, готовність принести в жертву неправомірній вигоді норми моралі, професійну честь та репутацію; цей тип створює ситуації постійної необхідності власного незаконного заохочення, адже у такий спосіб зростає достаток; державна установа розглядається ним як місце, пов'язане з одержанням неправомірної вигоди на постійній основі; прохання, одержання, а згодом й вимагання надати неправомірну вигоду для такого державного службовця стає нормою поведінки; поєднання зазначених негативних рис з достатнім досвідом професійної діяльності та знаннями, високим освітнім рівнем, неабиякою працездатністю, гнучкістю, пристосуванням до різних життєвих ситуацій, комунікабельністю, діловитістю, постійним прагненням до підтримання/покращення соціального статусу тощо.

Натомість представника ситуативного типу правопорушника-корупціонера державного службовця в загальному характеризують такі ознаки: здебільшого законослухняна орієнтація; факт одержання неправомірної вигоди державним службовцем відбувається внаслідок ситуації, що виникла, а не з його ініціативи; у таких осіб відсутня яскраво виражена корислива домінанта, але з огляду на невисоку заробітну плату від держави, вони розглядають неправомірну вигоду як «компенсаторну винагороду» за їхню працю; одержання неправомірної вигоди відбувається також через схильність державного службовця до конформізму, особливо якщо в державній установі корупцію вважають нормальним, допустимим явищем; такі особи легко піддаються чужому впливу, так званим «дружнім» порадам колег, керівництва або друзів із аналогічними поглядами чи «корупційним бекграундом».

Слід відмітити, що тип правопорушника-корупціонера держслужбовця може швидко варіюватися з самого початку роботи в залежності від розмірів хабарів (неправомірної вигоди) та частоти їх отримання, за умови безкарності. Для ситуативного типу властива неправомірна вигода у порівняно невеликому розмірі, яка мала місце однократно або декілька разів за період державної служби. Натомість значні суми грошових коштів, які є предметом хабарів (неправомірної вигоди), або їх надання на систематичній основі протягом визначеного періоду часу або постійно характеризують системний тип правопорушника-корупціонера державного службовця.

Разом з тим, незважаючи на тип правопорушника-корупціонера державного службовця, його мотиви завжди залишаються корисливими, а метою є незаконне збагачення та, зокрема, одержання неправомірної вигоди.

Мету одержання неправомірної вигоди службовою особою пропонуємо в загальному поділити на: 1) особисту, якщо особа правопорушника за допомогою неправомірної вигоди намагається одержати певні блага для себе; 2) для задоволення інтересів третіх осіб, зокрема членів сім'ї, близьких родичів тощо, у матеріальному та психологічному благополуччі яких заінтересована особа; 3) корпоративну, коли завдяки неправомірній вигоді набуваються блага для групи осіб чи організації. Такі ж положення виправдано застосувати й до мети одержання неправомірної вигоди державним службовцем у межах досліджуваної категорії корупційних кримінальних правопорушень.

Поряд з цим, розглядаючи проблематику корупції серед державних службовців, вважаємо, що провідну роль під час прийняття ними рішення щодо вчинення корупційних кримінальних правопорушень, пов'язаних з одержанням неправомірної вигоди, відіграє почуття безкарності, що зумовлюється слабкістю принципу невідворотності покарання, передбаченого статтею 7 КПК України [4].

Таким чином, під час криміналістичного дослідження особи правопорушника-державного службовця, який вчиняє корупційні кримінальні правопорушення, пов'язані з одержанням неправомірної вигоди, необхідно обов'язково врахувати в системному взаємозв'язку криміналістичні та психологічні ознаки такої особи, індивідуально-психологічні особливості, що впливають на формування мети, мотиву, мотивації тощо як передумови для успішного виявлення, попередження, якісного документування та ефективного розслідування даної категорії кримінальних правопорушень, що дає змогу на основі аналізу низки таких криміналістично значущих ознак встановити типові слідчі ситуації, вирішити питання щодо планування розслідування, тактики проведення більшості слідчих (розшукових) та процесуальних дій, а так само сприятиме вирішенню проміжних криміналістичних і стратегічних завдань кримінального провадження в цілому.

Враховуючи, що вчинення держслужбовцями та іншими посадовцями кримінально-караних корупційних діянь, у т.ч. пов'язаних з одержанням неправомірної вигоди, належать до категорії так званих «інтелектуальних злочинів», успішна боротьба з якими неможлива без врахування в процесі виявлення, документування та розслідування криміналістичних, в т.ч. серед них психологічних, ознак такої особи правопорушника. Це надасть можливість виявити чинники генезису особи правопорушника-держслужбовця, який вчиняє корупційні кримінальні правопорушення, зокрема, пов'язані з одержанням неправомірної вигоди, встановити детермінації та весь механізм кримінально протиправної поведінки, зібрати достатні

докази для притягнення до кримінальної відповідальності та засудження винної особи, з урахуванням чого можуть бути досягнуті завдання щодо успішного виявлення, попередження, якісного документування та ефективного розслідування вказаних корупційних кримінальних правопорушень, а так само запобігання вчиненню нових.

Приходимо до висновку, що одними із ефективних інструментів, які можуть стратегічно забезпечити позитивні науково-прикладні результати у протидії з корупцією в Україні, є системне дослідження криміналістичних, у т.ч. серед них психологічних, ознак особи правопорушника (в т.ч. державного службовця), який вчиняє корупційні кримінальні правопорушення, зокрема, пов'язані з одержанням неправомірної вигоди.

Список використаних джерел

1. Без прогресу – Україна в індексі сприйняття корупції-2021. Transparency International Ukraine. 2022. URL : <https://ti-ukraine.org/news/bez-progresu-rezultat-ukrayiny-v-indeksi-spryjnyattya-koruptsiyi-2021/>.
2. Corruption Perceptions Index – 2020. Transparency International Ukraine. URL : <https://www.transparency.org/en/cpi/2020/index/ukr>.
3. Журавель В.А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції: монографія. Х. : Апостіль, 2012. 304 с.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 №4651-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

Шнайдер Катерина Богданівна,
аспірант кафедри криміналістичного
забезпечення та судових експертиз
навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ

СТАН НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ПИТАНЬ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ

Однією з головних функцій держави є закупівля товарів, робіт та послуг для задоволення найважливіших суспільних потреб, яка здійснюється на основі раціонального використання державних коштів та розвитку конкурентної економіки. Публічні закупівлі забезпечують розвиток та функціонування стратегічних галузей економіки, охорони здоров'я, освіти, науки, культури, фізичної культури і спорту, системи національної безпеки та ін.

За останні роки сфера публічних закупівель зазнала реформування, що було обумовлено політичними, правовими, соціальними, фінансовими, інституційними, етичними та технологічними завданнями. Одночасно, попри всі реформи, що проводилися у цій сфері, корупційні ризики